

Відділ культури і туризму
виконавчого комітету Славутицької міської ради
Славутицька міська централізована бібліотечна система

„Романтик-мрійник”

До 200-річчя від дня народження

Ч. Діккенса

Бібліографічний покажчик

Славутич

2012

Даний бібліографічний покажчик підготовлено відділом бібліотечно-бібліографічного обслуговування Загальноміського бібліотечно-інформаційного центру м. Славутич.

Видання присвячене 200-річчю від дня народження Чарлза Діккенса – англійського письменника-реаліста, слава якого ніколи не меркнула ні за життя, ні після смерті.

Покажчик містить біографію, публікації про твори письменника, видання та статті про його життя і творчість, розробки уроків, позакласних заходів, сценарії, інтернет-ресурси.

Матеріал розміщений за розділами в алфавітному порядку.

Посібник розраховано на широке коло читачів.

Укладачі:

Панова Л.І., Соловйова Л.О.,
Янченко О.О.

Комп'ютерний набір:

Соловйова Л.О.

Відповідальний
за випуск:

Портная Н.В.

*«Просійте світову прозу,
залишиться Діккенс...»*
Л. Толстой.

Чарлз Діккенс - письменник вікторіанської епохи, який не тільки відобразив її у своїх творах і порушив проблеми, котрі хвилювали англійське суспільство, а й намагався їх розв'язувати. Його активна літературна й громадська діяльність сприяла великим змінам - ліквідації боргових тюрем, реформ у галузі освіти і судочинства, збільшенню кількості добродійних організацій і відродженню меценатства. Його любов до бідних і скривджених була справжньою, а не фальшивою, для нього вони були такими ж повноправними членами суспільства, як і заможні, їм він дарував усю силу свого таланту, усю свою любов, відкривши їм поезію їхнього буденного життя, і став символом Англії прозаїчної. Творчість Чарлза Діккенса – ціла епоха в розвитку національної культури Англії; як романіст, він відомий у всьому світі.

Народився 7 лютого 1812 р. в Портсмуті, точніше – в його передмісті Лендпорті, розташованім на острові Портсі. Родовід письменника нічим не примітний. Його дід – Вільям Діккенс – служив лакеєм, а потім дворецьким в одному із маєтків, одружився з покоївкою Елізабет Болл. Він рано помер, залишивши двох синів. Наймолодший з них – Джон, батько Чарлза, – здобув місце чиновника морського казначейства. До середовища дрібних чиновників належала й матір письменника Елізабет Діккенс. Батьки Чарлза були людьми добрими та чесними, але досить безладними та безпечними. Самі вони жили легко і бездумно, через що життя їхніх численних дітей ускладнювалося бідністю та нестатками. Служба вимагала від Джона Діккенса частих переїздів. У 1814 р. сім'я переїхала в Лондон, а через три роки замешкала в містечку Чатемі. Роки, прожиті тут, — найщасливіша пора в дитинстві Чарлза. Батько отримав місце в Адміралтействі, і сім'я на деякий час була забезпеченою.

Чарлз був вразливою дитиною і відзначався спостережливістю. Багато картин дитинства назавжди запам'яталися йому: подорож морем на яхті, прогулянки з батьком містом, відвідини таверни, де разом зі своєю сестрою Фанні він співав для відвідувачів. Чарлз зауважував усе смішне, імітував інтонації, жести, міміку на радість навколишніх. Любив читати вірші та співати пісні. Під впливом батька заохотився до театральних постановок. Незабутнє враження справили на нього виступи знаменитого клоуна Грімальді. Але понад усе він любив читати. У бібліотеці його батька були романи Д. Дефо, Г. Філдінга, Г. Дж. Смолетта, О. Голдсмита і «Дон Кіхот» М. де Сервантеса, були тут казки «Тисячі та однієї ночі». Читаючи романи Філдінга та Смолетта, як влучно зауважив Г.К. Честертон, Чарлз прилучився «до великої англійської комедійної літератури, останнім представником якої йому судилося стати».

Початкову освіту Діккенс здобув у школі Чатема. Проте на той час, коли йому виповнилося дев'ять років, відносно благополуччя сім'ї пішло на спад. Батько заплутався у боргах, в домі велися постійні розмови про платежі. Настав день, коли, розпродавши майже все домашнє майно, щоб оплатити хоча б частину боргів, Джон Діккенс відправився у Лондон, куди його перевели у справах служби. Це було в 1822 р., десятилітнього Чарлза залишили в Чатемі закінчувати шкільний семестр, після чого він сам змушений був добиратися в Лондон. Відтоді розпочалося його нове життя. Про цей найважчий період у його долі Діккенс не любив згадувати і розповідати. Але про переживання полишеної на саму себе у величезному та незнайомому місті дитини, про її злидні та страждання він писав у багатьох своїх романах — в «Олівері Твісті», «Девіді Копперфілді», «Крихітці Дорріт».

За несплату боргів батько Діккенса потрапив до в'язниці Маршалсі. Туди ж перебралися матір і наймолодші діти, а Чарлза прилаштували на фабрику з виготовлення вакси. За шість шилінгів на тиждень він утримував себе і допомагав сім'ї.

Робочий день тривав від ранку до пізнього вечора. У похмурій занедбаній споруді, гучно йменованій фабрикою, від затхлого повітря важко було дихати. Інколи від перевтоми та постійного недоїдання Чарлз втрачав свідомість, але він ніколи не скаржився, стоїчно терпів злидні, самотність, а почасти й відчай. Понад усе він хотів учитися, але про школу міг лише мріяти. У цей час він спізнав Лондон. Він блукав містом, його похмурими околицями, спостерігав за життям Іст-Енду, де проживали бідняки. «Які жахливі спогади виніс я звідти! — вигукнув Діккенс якось. — Які видива! Порок, приниження, злидні!» Ці видовища і відлякували, і водночас нестримно вабили до себе все ще тендітного, хворобливого і вкрай уразливого хлопчика. Підсвідомо він нагромаджував багатий запас вражень. Усі ці місця він згодом змалював, і багато їх мешканців стали героями його творів.

Але ж звідки оптимізм, невичерпний гумор, іронія, якщо вже в дитинстві довелося зіткнутися з темними гранями життя? Про це думали багато з тих, хто писав про Діккенса. Г. К. Честертон убачає джерело оптимізму Діккенса у проявленій у дитячі роки здатності вистояти, подолати труднощі та страждання, що допомогло йому з особливою силою відчувати радість життя. «Фабричні колеса виготовляли ваксу, і, між іншим, вони виготовили найбільшого оптиміста століття... Чарлз Діккенс, відстраждавши ті роки, коли ми зазвичай щасливі, пізніше, дорослим, радів там, де інші плакали... Абсолютні оптимісти, одним із яких був Діккенс, не приймають світ, не захоплюються світом — вони в нього закохані».

Невелика спадщина, отримана після смерті родички, врятувала сім'ю Діккенсів. Батьки сплатили борги, а Чарлз знову почав відвідувати школу, розпрощавшись з фабрикою вакси. У «Класичній і комерційній академії», як називався цей учбовий заклад, навчали англійської мови та латині, літератури, математики, танців і основ комерції. Чарлз був щасливим, учився з радістю, до нього повернулося щастя перерваного дитинства. Його любили за привітність, дотепність, веселі вигадки.

Він був душею любительських спектаклів, для яких особисто писав п'єси у віршах і прозі.

У п'ятнадцять років навчання закінчилося, потрібно було допомагати сім'ї. Наступним етапом діккенсівських «університетів» стали суддівські контори, світ англійського судочинства. У 1827 р. він отримав місце розсильного, потім клерка. Розпочавши рознощиком і переписувачем паперів і ділових листів, Чарлз вивчав стенографію і, опанувавши її досконало, почав отримувати замовлення на складання репортажів про судові засідання. Три роки провів він у світі суддівських чиновників, побачив багато позивачів і відвідувачів, вислуховував слідчі зізнання, допити підсудних, спостерігав за характерами та долями найрізноманітніших людей. З'явилося бажання викласти все це багатство вражень не лише в ділових звітах, а й так, як він сам це бачить, чує і відчуває.

Найбільшим бажанням юного Діккенса у ті роки було стати актором. Він брав уроки сценічної майстерності в актора Роберта Кілі та сподівався стати членом трупи Ковент-Гардену. Було призначено день, коли його повинні були прослухати, але через хворобу Діккенс не зміг з'явитися в театр. Актором він не став, але любов до театру та сцени зберіг на все життя. У любительських спектаклях він грав у всі періоди свого життя, в багатьох містах Англії та США виступав з читанням своїх творів, і завжди успішно.

У сімнадцять років Діккенс пережив перше кохання — до Марії Біднелл, дочки директора банку. Марія залюбки приймала залицяння, але стати дружиною звичайного стенографіста аж ніяк не збиралась. Чарлз важко пережив біль і гіркоту нерозділеного почуття; спогади про «жорстокосердну маленьку жінку» надихнуть його на створення образів героїнь «Девіда Копперфілда» (Дора) і «Нашого спільного друга» (Флора), у котрих краса та чари молодості поєднуються з егоїзмом.

Навесні 1832 р. Діккенс отримав місце парламентського репортера. Він стенографував виступи ораторів на засіданнях палати громад, його кореспонденції публікували в газетах «Міррор оф парламент», «Тру сан». Незабаром його запросили

працювати у «Морнінгкронікл». Буваючи на засіданнях Вестмінстерського палацу, Діккенс познайомився зі звичаями парламентарів, але не проникся до них повагою. Засідання парламенту він порівнював із цирковими виставами, а ораторів — із клоунами. Як кореспондент, Діккенс побував у багатьох містах Англії та Шотландії. Спостерігав за ходом виборів, був присутнім на урочистостях, ставав свідком сенсаційних подій. У грудні 1833 р. у газеті «Манслі мегезін» було опубліковане його перше оповідання «Обід на Топлар-Вок», підписане іменем «Боз» (згодом він публікувався під назвою «Містер Мінс і його двоюрідний брат»).

Ім'я Боза дуже швидко зажило слави. Його оповідання 30-х рр. були об'єднані у збірці «Нариси Боза». Вони привабили читача своєю дотепністю і влучністю характеристик; у них проявився демократизм автора, притаманний йому гумор, тонка спостережливість. Видавець Джон Макрон запросив для оформлення книжки художника-карикатуриста Крукшенка. Книжка складається із циклів: «Наш прихід», «Картинки з натури», «Лондонські типи», «Оповідання». Усі вони — про Лондон, про мешканців бідних кварталів великого міста. Діккенс намагався дати «замальовки справжнього життя і звичаїв». І він досяг успіхів у цьому, проявивши себе як письменник-урбаніст, знавець Лондона зі всіма властивими йому контрастами. У нарисах містяться багато тем і образів майбутніх романів Діккенса, вони стали прологом до творчості Діккенса-романіста.

У цей час Діккенс працював над своїм першим романом «Посмертні записки Піквікського клубу» (1837).

Цей роман, який приніс Діккенсу славу і любов читачів, виріс із жартівливих підписів до малюнків художника Роберта Сеймура. Малюнки зі супровідним текстом планувалося друкувати щомісячними випусками, кожен з яких містив 4 ілюстрації та 24 сторінки тексту. Принцип «серійності» був запропонований в англійському книговидаванні, починаючи з XVIII ст. Так видавалися романи Філдінга, Смолетта, так будуть видаватися й усі наступні романи Діккенса. Задум Сеймура полягав у тому, щоб зобразити пригоди невдачливих мисливців і

рибалок. Робота розпочалась, але Сеймур несподівано помер, устигнувши оформити лише перший випуск. Йому на зміну прийшов молодий художник Хеблот Браун, котрий, починаючи з цього часу, протягом більше двадцяти років під псевдонімом «Фіз» ілюстрував майже всі твори Діккенса. Але ролі змінилися: тепер уже не художник, а автор тексту — письменник Чарлз Діккенс визначав зміст твору, розвиток зображених у ньому подій і характерологію персонажів. Фігурка з малюнків Сеймура — кумедний чоловічок з черевцем, лисиною, окулярами на переніссі — перетворювалась у неповторного містера Піквіка, а з-під пера Боза виникала комічна епопея; «сцени з англійського життя» виростили в роман, а журналіст Боз постав перед глядачами як романіст Чарлз Діккенс.

Наприкінці 30-х рр. вийшли друком романи Діккенса «Пригоди Олівера Твіста» (1838) та «Життя і пригоди Ніколаса Нікльбі» (1839). Ці твори написані у формі життєписів героїв, письменник звертається в них до проблеми взаємовідносин особистості і суспільства. В історіях Олівера Твіста і Ніколаса Нікльбі відображена доля багатьох знедолених. І тому, й іншому доводиться багато пережити, зіткнутися зі злом і несправедливістю, але добро перемагає, і всі конфлікти розв'язуються щасливо. У ранніх романах Діккенса добро торжествує над злом. Письменник апелює до совісті та добрих почуттів читачів, комічна стихія його романів зливається з вирішенням проблем, які глибоко хвилювали його сучасників; серед цих проблем на першому плані — становище бідноти, стан шкільної освіти, доля дитини в сучасному суспільстві. Цьому й присвячені «Олівер Твіст» і «Ніколас Нікльбі».

Новим і важливим періодом у творчості Діккенса стали 40-і рр. Це був період підйому чартистського руху в Англії. У 40-х рр. поглибився реалізм Діккенса, з особливою повнотою проявився його талант публіциста та нарисовця. До цього періоду належать: «Американські нотатки» (1842), «Картини Італії» (1846), історичний роман «Барнабі Радж» (1841), цикл «Різдвяних оповідань» (1843—1845), романи «Життя і пригоди Мартіна Чезлвіта» (1844) і «Домбі та син» (1848).

40-і роки — період зрілості письменника, поглиблення критичного начала в його творчості. Вся атмосфера тогочасної Англії сприяла загостренню соціального критицизму Діккенса, зміні характеру його сміху: сумні нотки, гнів й обурення змінюють веселий сміх; м'який гумор переростає в сатиру.

19 січня 1842 р. на пароплаві «Британік», який відпливав з Ліверпуля, Діккенс вперше відправився у США. Його зустрічали врочисто і захоплено, що свідчило про визнання його таланту. «Немає жодної можливості передати Вам, як мене тут зустрічають, — писав Діккенс до одного зі своїх друзів. — Жодного короля, жодного імператора не зустрічали такі натовпи народу, ні за ким так не ходили за п'ятами, нікому не влаштовували таких чудових балів та обідів, ні до кого не присилали стільки делегацій». Діккенс відвідав багато американських міст — Нью-Йорк, Бостон, Філадельфію, Вашингтон, Балтимор, Цінцінатті, Річмонд та ін., проїхав південними та західними штатами, побував біля Ніагарського водоспаду. П'ять з половиною місяців тривала його подорож, і він багато зміг зрозуміти й побачити. Діккенс був обурений узаконеним на півдні країни рабством негрів, продажністю преси тощо. Про це він написав після повернення в Англію в «Американських нотатках».

У буремні 40-і рр. Діккенса глибоко хвилював процес удосконалення суспільства. Як свою соціальну програму, як заклик, адресований і багатим, і бідним до їх братерського єднання, розглядав Діккенс створені ним у 40-х рр. «Різдвяні оповідання» («Різдвяна пісня в прозі», «Дзвони», «Цвіркуну запічку»). Ці твори (особливо «Різдвяна пісня в прозі») здобули гучну славу в Англії.

У 40-х рр. створений один із найвизначніших романів Діккенса — «Домбі та син». Робота над ним розпочалася в Англії влітку 1846 р., продовжувалась у Швейцарії та Франції і закінчилась у квітні 1848 р. в Англії. У романі «Домбі та син» (повна назва — «Торговий дім Домбі та син. Торгівля гуртом, вродзріб і на експорт») йдеться про сім'ю власника торгової фірми, комерсанта Домбі, про долю його дітей — дочки Флоренс

і сина Поля, про смерть його першої дружини і про те, як пішла з дому друга — горда красуня Едіт. Але це не «сімейний роман». З його сторінок постає сама Англія, представлена великою кількістю персонажів, характерів, розмаїттям суперечностей, контрастів, подій. Через сімейні стосунки в домі містера Домбі розкриваються зв'язки і взаємовідносини людей в сучасному письменникові суспільстві.

У 50-х рр. написав романи «Життя Девіда Копперфілда, розказане ним самим» (1850), «Холодний дім» (1852), «Важкі часи» (1854), «Крихітка Дорріт» (1857), «Повість про два міста» (1859). Це чудові художні полотна, в яких Діккенс аналізує важливі проблеми, розвиває тему народу. Сміх Діккенса набуває пристрасних і гнівливих інтонацій, як і в інших сучасних йому великих сатириків (В. Теккерея, Г. Гайне, М. Гоголь), у сміхові Діккенса відчуваються сумні та серйозні нотки.

Багато в чому є автобіографічним написаний у формі життєпису роман «Девід Копперфілд». Це роман про становлення письменника, про формування його особистості. Вперше розповідь ведеться від особи оповідача. Діккенс розкриває характер героя у процесі його розвитку, показує життя у постійному русі — від дитинства і юності до зрілого віку. Зазнавши багатьох випробувань, герой не розчаровується у житті, зберігає моральну чистоту, доброту і чуйність серця, віру в людей, що відрізняє героя Діккенса від персонажів Стендаля, О. де Бальзака, багатьох інших сучасників.

У 50-х рр. Діккенс заснував й очолив журнал «Домашнє читання», залучаючи до співпраці багатьох відомих і маловідомих письменників (Е. Гаскелл, В. Коллінз, Дж. Мередіт та ін.). Журнал мав свою програму. Вона була сформульована у «Зверненні до читачів»: знайти доступ до родинного вогнища наших читачів, прилучитися до їхнього домашнього кола, розповідати «про сподівання, надії, перемоги, радощі та печалі не

лише нашої країни, а й, наскільки це можливо, всіх інших країн світу...». Тут Діккенс публікував свої статті.

Діккенс багато мандрував Італією, Швейцарією, часто бував у Франції, досить довго мешкав у Парижі. Він листувався з багатьма письменниками, акторами, критиками: В. Теккереєм, Е. Гаскелл, Дж. Еліот, А. Теннісоном, Дж. Мередітом та ін. Непросто склалися стосунки Діккенса з Теккереєм. Між письменниками існувало суперництво, що робило їхнє спілкування трохи натягнутим.

50-і роки були складним періодом у житті Діккенса. Переживши серйозну кризу в сімейному житті, він у 1858 р. розлучився з дружиною. Вирішено це було за обопільною згодою подружжя. З Кетрін зостався старший син, а решта дітей жили з батьком. Домівкою, як і раніше, опікувалася своячка Діккенса Джорджина Хогарт. Про майбутнє кожного із синів Діккенс піклувався, прислухаючись до їхніх бажань, враховуючи їхні схильності.

Діккенс намагався зробити все можливе для щастя своїх дітей. Але сам він в особистому житті не був щасливим. Його перше і найбільше кохання до Марії Біднелл залишилося нерозділеним. Життя з Кетрін, що тривало понад двадцять років, закінчилося аж ніяк не несподіваним для кожного з них розлученням. Не принесло Діккенсу щастя і пережите ним на схилі літ кохання до актриси Еллен Тернан, з котрою він зустрівся у 1857 р. Ця юна жінка стала прототипом таких героїнь Діккенса, як горда і холодна Естелла («Великі сподівання») і спрагла багатства Белла Вілфер («Наш спільний друг»).

У червні 1865 р. Діккенс пережив сильне потрясіння, потрапивши у залізничну катастрофу. Поїзд, на якому він їхав із Фолкчтона в Лондон, упав з моста. Вагон, в якому перебував письменник, дивом утримався на краєчку прірви. Проявивши подиву гідне самовладання, витримку, Діккенс взяв участь у порятунку пасажирів. Лише в останню хвилину він згадав про рукопис, залишений у вагоні, що завис над краєм моста. Ризикуючи життям, він пробрався у купе і врятував свої папери. Згодом із притаманним йому гумором Діккенс часто

розповідатиме про події того дня і навіть розіграє у формі комічних сцен окремі епізоди. Проте пережите негативно вплинуло на нервову систему. Позначилась на здоров'ї постійна перевтома в роботі. Діккенс не шкодував себе, хоча все частіше боліло серце і непокоїв біль у носі.

У листопаді 1867 р., незважаючи на хворобу, Діккенс відправився з читаннями в Америку. Успіх Діккенса в американській аудиторії перевершив усі його сподівання. Він виступав з читаннями в Бостоні, Нью-Йорку, Філадельфії, Вашингтоні, Балтиморі, Чикаго, Клівленді, Цинцинатті та інших містах. У Бостоні кількість слухачів сягала 35 тисяч, у Нью-Йорку їх було понад 40 тисяч. Діккенс виступав по 4—5 разів на тиждень, втомлювався, уникав візитів, але з Г. Лонгфелло зустрівся охоче. У лютому 1868 р., перед самим від'їздом, його запросив президент США. Уникнути цього було неможливо, хоча Діккенс, перебуваючи у США, дотримувався власного принципу: «Єдина надійна позиція — це цілковита незалежність». Утім, цього принципу дотримувався він і на батьківщині. Відомо, що намір королеви Вікторії надати Діккенсу звання дворянина він сприйняв з прохолодою. Значно важливішими й дорожчими для нього були слова, які він чув на вулицях і англійських, і американських міст: «Дивіться! Діккенс іде!» За рік до смерті він писав із Ліверпуля Джорджині Хогарт: «Найприємніше з усього, що було зі мною тут, таке: на вулицях мене перестривають робітники, які хочуть потиснути мені руку і сказати, що знають мої книжки. Це трапляється щоразу, коли я виходжу з дому». Лист датовано 4 квітня 1869 р. 13 березня 1870 р. Діккенс востаннє з'явився на сцені перед лондонською аудиторією. Він прощався з нею, вирішивши більше не виступати. «З цієї яскраво освітленої сцени я зникаю тепер назавжди, — говорив Діккенс, — і, схвильований, вдячний, сповнений поваги та любові, прощаюся з вами».

Чарлз Діккенс помер 9 червня 1870 р. Він похований в Куточку поетів Вестмінстерського абатства в Лондоні. День його поховання — 14 червня — став днем національного трауру.

Творчість Діккенса в Україні була відома здавна. З його творами був добре обізнаний Т. Шевченко, окремі з них («Життя і пригоди Ніколаса Нікльбі», «Девід Копперфілд») згадував у повістях «Художник» і «Близнець». П. Куліш у статті «Про відношення малоросійської словесності до загальноросійської» (1857) ставив Діккенса поруч із В. Скоттом, М. Гоголем, Г. Квіткою-Основ'яненком, називав його «найвеличнішим малярем побуту, звичаїв і пристрастей людських».

Перші українські переклади творів Діккенса з'явилися у 80-х рр. XIX ст. У Львові 1880 р. опубліковано «Різдвяну колядку» (пер. з нім. Є. Олесницького) під заголовком «Святий вечір». У «Бібліотеці найзнаменитіших повістей» вийшли «Новорічні дзвони» (1882, пер. І. Белея), «Два міста» (1884), «Олівер Твіст» (1891). Пізніше твори Діккенса перекладали Н. Суровцева, С. Куликівна, В. Черняхівська, М. Іванов, М. Сагарда, К. Шмиговський, Ю. Корецький, Ю. Лісняк, Р. Доценко, та ін.

Після смерті

Слава Діккенса продовжувала зростати після його смерті. Він був перетворений на справжнього бога англійської літератури. Його ім'я стало називатися поруч з ім'ям Шекспіра, його популярність в Англії 1880 - 1890-х рр. затьмарила славу Байрона. Але критика і читач намагалися не помічати його гнівних протестів, його своєрідного мучеництва, його метань серед суперечностей життя.

Вони не зрозуміли і не хотіли зрозуміти, що гумор був часто для Діккенса щитом від надмірно ранимих ударів життя. Навпаки, Діккенс придбав передусім славу веселого письменника веселої старої Англії.

Пам'ять

- До 150-річчя від дня народження письменника випущена поштова марка СРСР (1962 р.).
- На честь Діккенса названий кратер на Меркурії.
- До 200-річчя від дня народження Діккенса Королівський монетний двір Великобританії випускає пам'ятну монету номіналом два фунта стерлінгів з портретом Діккенса, складеним з рядків з назвами його творів - від "Олівера Твіста" до "Девіда Копперфільда" і "Великих надій".

Твори Ч. Діккенса

Діккенс Ч. Большие надежды: Роман / Пер. с англ. М. Лорие. – М.: Худож. лит., 1987. – 384 с.

Діккенс Ч. Великі сподівання: Роман / Пер. з англ. Р. Доценко. – Харків: Фоліо, 2003. - 476 с. – (Б-ка світової літ-ри).

Діккенс Ч. Домби и сын: Роман. – М.: Худож. лит., 1989. – 368 с. – (Классики и современники).

Діккенс Ч. Домби и сын: Роман. Гл. I-XXX / Пер. с англ. А.В. Кривцовой. – М.: Худож. лит., 1989. – 382 с. – (Классики и современники).

Діккенс Ч. Домбі і син (Розділи I-XVI): Переклад з англійської М. Іванова // Зарубіжна література: Посібник-хрестоматія. 10 клас / Автори-упорядники Б.Б. Щавурський, М.М. Николин.- Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2000. - С. 114-169.

Діккенс Ч. Домбі і син (уривки) // Зарубіжна література XIX століття: Хрестоматія: Навч. посібн. для 10 кл. загальноосвіт. шк. / Упорядник, автор вступних статей та дидактичного матеріалу О.В. Пронкевич. - К.: Педагогічна преса, 1998. - С. 292-332.

Діккенс Ч. Лавка древностей: Роман. – М.: Худ. литература, 1978. – 479 с. – («Классики и современники»).

Діккенс Ч. Олівер Твіст (Уривки): Переклад Н. Сельського // Зарубіжна література: Хрестоматія 6-11 клас / Упоряд. Г.М. Сиваченко, І.О. Києнко. - К.: Рад. шк., 1990. - С. 70-80.

Діккенс Ч. Посмертныя записки Пиквикского клуба: Роман. В 2-х томах. Т. 1 (Главы I-XXVIII) / Пер. с англ. А.В. Кривцовой и Е. Ланна. – М. Правда, 1990. – 448 с.

Діккенс Ч. Посмертныя записки Пиквикского клуба: Роман. В 2-х томах. Т. 2 (Главы XXIX-LVII) / Пер. с англ. А.В. Кривцовой и Е. Ланна. – М. Правда, 1990. – 432 с.

Діккенс Ч. Пригоди Олівера Твіста: Роман. – К. Дніпро, 1987. – 423 с.

Діккенс Ч. Приключения Оливера Твиста: Роман / Пер. с англ. – К. Изд-во «Аконит», 1995. – 432 с.

Діккенс Ч. Приключения Оливера Твиста: Роман / Пер. с англ. А.В. Кривцовой. – М. Худож. лит., 1986. – 335 с. – (Классики и современники).

Діккенс Ч. Різдвяні пісні: Для серед. і ст. шк. віку / Пер. з англ. О. Мокровольського. – К., Тернопіль: Веселка, Навч. книга-Богдан, 2007. – 464 с

Діккенс Ч. Різдвяна пісня у прозі (Скорочено): Переклад з російської В. Гайди // Зарубіжна література: Посібник-хрестоматія. 6 кл. / Упоряд. Щавурський Б.Б. За ред. Ковбасенка Ю.І. - Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 1999. - С. 94-132.

Діккенс Ч. Різдвяна пісня у прозі (Скорочено): Переказ В. Гайди // Зарубіжна література: Посібник-хрестоматія. 6 клас / Упорядник Б.Б. Щавурський. - Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2004. - С. 158-211.

Діккенс Ч. Рождественские повести / Пер. с англ. – М.: Худож. лит, 1990. – 366 с. - (Классики и современники. Заруб. литература).

Діккенс Ч. Рождественские повести / Пер. с англ. Т.Озерской. – СПб.: Азбука-классика, 2008. – 240 с.

Діккенс Ч. Тайна Эдвина Друда: Роман / Пер. с англ. О. Холмской. – М.: Костик, 1994. – 286 с.

Про життя і творчість

Алпатов С. Рождество с Диккенсом // Литература. – 1996. - № 6. – С.14-15.

Боронь О. Чи привабив Кобзаря "Холодний дім"? До 200-річчя від дня народження Чарльза Діккенса // Урядовий кур'єр. - 2012. - 7 лютого. - С. 11.

Варшавська О.Ю. Май серце, май душу...: Вивчення роману Діккенса «Пригоди Олівера Твіста» в 10 класі // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1997. - № 9. – С. 26.

Васильєва Е.К., Пернатъев Ю.С. Чарльз Діккенс // Васильєва Е.К., Пернатъев Ю.С. 100 знаменитих писателів. – Харків: Фолио, 2006. – С. 144-148. – (100 знаменитих).

Вязанкина Л.А. Чарльз Діккенс. «Рождественская песнь в прозе» // Литература в школі. – 1994. - № 6. – С. 95-96.

Гречанюк С. Містери Діккенс, Піквік та інші // Гречанюк С. Вічні книги. - К.: Дніпро, 1991. - С. 97-121.

Джалагонія В. Чарльз Діккенс: Злодей в моїх книгах - это я // Эхо планеты. - 2012. - № 23. - С.38-41.

Діккенс Чарльз // Большая Советская Энциклопедия. В 30 томах. - Т. 8. - М.: Сов. энциклопедия, 1972. - С. 760.

Діккенс Чарльз // Гречанюк С. Вічні книги. – К.: Дніпро, 1991. – С. 97 – 128.

Діккенс Чарльз // Зарубіжна література XIX століття: Хрестоматія: Навч. посібн. для 10 кл. загальноосвіт. шк. / Упорядник, автор вступних статей та дидактичного матеріалу О.В. Пронкевич. - К.: Педагогічна преса, 1998. - С. 289-292.

Діккенс Чарльз // Зарубіжна література: Посібник-хрестоматія. 10 клас / Автори-упорядники Б.Б. Щавурський, М.М. Николин. - Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2000. - С. 110-112.

Діккенс Чарльз // Краткая Литературная Энциклопедия. - Т. 2. - М.: Сов. энциклопедия, 1964. - С. 684-692.

Діккенс Чарльз // УСЕ Універсальний Словник-Енциклопедія. – К.: «Тека», 2006. – С. 398.

Діккенс Чарльз // Усі зарубіжні письменники / Упоряд. О.Д. Міхільов та ін. - Харків: Торсінг плюс, 2008. - С. 48-52.

Діккенс Чарльз // Энциклопедия для детей. Том 15. Всемирная литература. Ч. 2. XIX и XX века / Глав. ред. В.А. Володин. - М.: Аванта +, 2001. - С. 76-83.

Життєвий шлях Чарльза Діккенса // Давиденко Г.Й., Чайка О.М. Історія зарубіжної літератури XIX-початку XX століття: Навч. посібник. - К.: Центр учбової літ-ри, 2007. - С. 147-151.

Жлуктенко Н. Велика книга вчителя романістів: Роман Ч. Діккенса "Домбі і син" //Зарубіжна література: Посібник-хрестоматія. 10 клас /Автори-упорядники Б.Б. Щавурський, М.М. Николин.-Тернопіль: Навч. книга-Богдан,2000.-С. 112-113.

Зініха Т.О. Система уроків за творчістю Чарльза Діккенса в 10 класі // Зарубіжна літ-ра в школі. - 2005. - № 24. - С. 2-8.

Крєтова А. К вечному торжеству добра: Чарльз Діккенс // Литература. – 1997. – № 24. – С. 4.

Мєркунова Н. та ін. Ч. Діккенс. "Різдвяна пісня у прозі": Матеріали до варіативного вивчення // Всесвітня література в середніх навч. закладах України. - 2009. - № 12. - С. 33-35.

Михальська Н. Діккенс Чарльз // Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Т. 1: А-К / За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. - Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2005. - С. 548-556.

Обельченко М. Двойная жизнь Чарльза Диккенса // Вокруг света. - 2007. - № 4. - С. 125-134.

Пронкевич О.В. Застосовувати різні прийоми осягнення тексту: Матеріали до вивчення роману « Домбі і син » Ч. Діккенса // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1999. - № 10. – С. 51-54.

Сербіна В.Я. "Сирота в ряднині я колись блукав...": Образ дитини та тема дитинства у творчості Ч. Діккенса та Т.Г. Шевченка.(Компаративний аналіз, 10 клас) // Зарубіжна літ-ра в школі. - 2006. - № 11-12. - С. 13-16.

Султанов Ю. Принцип Добра: Художественный мир Ч. Діккенса // Зарубіжна література в навч. закладах. – 2001. - № 9. – С. 51-56.

Щасливець літературної долі: До 200-річчя від дня народження Ч. Діккенса // Календар знаменних і пам'ятних дат. - 2012. - № 1. - С. 88-97.

Розробки уроків та сценарії

Андрєєва О.В. Знання змісту "Різдвяної пісні в прозі" Ч. Діккенса: Тести і літературна вікторина // Зарубіжна літ-ра в школі. – 2006. - № 18. - С. 21-23.

Болгарина І.С. Мандрівка в часі та просторі як осмислення життя Скруджа: Урок за твором Ч. Діккенса "Різдвяна пісня у прозі". 6 клас // Зарубіжна літ-ра в школі. - 2011. - № 23-24. - С. 33-36.

Гончаренко И.А. Оставаться человеком в любых условиях, не делая скидки на «среду» : Система уроков изучения творчества Чарльза Диккенса // Відродження. – 1995. – № 9. – С. 12-13.

Ленарт В.А. Скруджеве каяття: «Різдвяна пісня в прозі» Ч. Діккенса: Система уроків у 6 класі // Зарубіжна література. – 2002. - № 6. – С. 7-12.

Логвин Г.П. Що проповідував Діккенс?: Вивчення роману «Домбі і син». 10 клас // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1997. – № 7. – С. 28.

Монюк О.І. « Душа не повинна бути замкнена» : Урок за повістю Чарльза Діккенса «Різдвяна пісня у прозі» . 6 клас // Зарубіжна література. – 2004. – № 5. – С. 22.

Мосейчук М.Я. «Пригоди Олівера Твіста» – сумна книга про дитину-сироту : Урок – прес-конференція за романом Ч. Діккенса . 10 клас // Зарубіжна література. – 2004. – № 9. – С. 25-26.

Новосела Т. Дбаючи про становлення літературно-компетентної особистості: Конспект підсумкового уроку за "Різдвяною піснею у прозі" Ч. Діккенса // Всесвітня література в середніх навч. закладах України. - 2009. - № 1. - С. 27-28.

Пестова Л.М. Переродження Скруджа як наслідок осмислення свого життя у творі Ч. Діккенса "Різдвяна пісня у прозі": Урок // Зарубіжна літ-ра в школі. - 2011. - № 22. - С. 17-21.

Середюк Т.М. Ч.Діккенс. "Різдвяна пісня у прозі": у пошуках методичних варіантів. Образ вогню, домашнього вогнища як ключ до осягнення ідейного задуму автора: Система уроків із залученням інтерактивних прийомів: "гронування", "сенкана", "пошуку інформації" та ін. 6 кл. // Всесвітня література в середніх навч. закладах України. - 2005. - № 11. - С. 45-50.

Сінегіна С.М. Чарльз Діккенс "Домбі і син". Урок зарубіжної літератури в 10 класі // Зарубіжна літ-ра в школі. - 2009. - № 10. - С. 3-4.

Слотюк Л.А. Система уроків за твором Ч. Діккенса «Різдвяна пісня у прозі» // Зарубіжна література в школі. – 2006. – № 1. – С. 11-16.

Соколенко Н.М. Формування комунікативної компетентності на уроках літератури. 6 клас: "Твір на тему "Не гроші роблять людину щасливою, а людяність": За "Різдвяною піснею у прозі Ч. Діккенса //Зарубіжна літ-ра в школі.- 2006. - № 24. - С. 34-36.

Сугула О., Тригуб І. Орієнтовне планування уроків світової літератури: Цикл уроків про життя і творчість Ч. Діккенса // Всесвітня література в середніх навч. закладах України. - 2010. - № 10. - С. 14-23.

Фурсова Л.О. «Тільки вірте в ласку Божу!»: «Різдвяна пісня у прозі» Чарлза Діккенса та українські колядки: Урок зарубіжної літератури у 6 класі // Зарубіжна література в навч. закладах. – 2003. – № 12. – С. 40-42.

Штанько Л.І. Урок за повістю Ч. Діккенса "Різдвяна пісня в прозі" в 6 класі // Зарубіжна літ-ра в школі. - 2008. - № 20. - С. 13-15.

Юсипович І. Різдвяне оповідання як жанр: Урок за повістю Ч. Діккенса "Різдвяна пісня у прозі" // Всесвітня література в середніх навч. закладах України. - 2007. - № 11-12. - С. 32-33.

Інтернет-ресурси

uk.wikipedia.org/wiki/Чарлз_Діккенс - Чарлз Діккенс — Вікіпедія.

parta.com.ua/Освіта/Перекази/Біографії/ - Біографія Ч.Діккенса.

ukrlit.vn.ua/zaruba/biography/dikkens.html- Біографія Чарлза Діккенса.

br.com.ua/Реферати_українською/Literatura/22260.htm - Чарлз Діккенс. Життя і творчість.

bibliotekar.ru/dikkens/ - Біографія, листи та статі Діккенса.

bookclub.ua/Інтернет-магазин/Авторський_куточок/dickens - Діккенс Чарлз – біографія. Книжковий Клуб.

ukrlib.com.ua/Біографії/printout.php...- Чарлз Діккенс біографія - Зарубіжна література.

znaimo.com.ua/Діккенс_Чарльз - Біографія Чарлза Діккенса.

tvory.com.ua/char.html - Чарлз Діккенс - життєвий і творчий шлях.

peoples.ru/Искусство/literature/story/dickens - Чарлз Діккенс – біографія.

rk.org.ua/rk/584/10.html - До 200-річчя з дня народження Чарлза Діккенса.

Зміст

Біографія письменника.....	3
Твори Ч. Діккенса.....	15
Про життя і творчість.....	17
Розробки уроків та сценарії.....	19
Інтернет-ресурси.....	21